

I CONGRESO CULTURA MARIÑEIRA E POPULAR
Corcubiión 10-12 outubro 2003

O mar na poesía galega.

Francisco Fernández Rei
Instituto da Lingua Galega. USC

1. O mar da poesía medieval

Roi Fernández de Santiago:

Quand'eu vejo las ondas
e las muit'altas ribas,
logo mi veen ondas
al cor pola velida:
maldito seja'l mare,
que mi fez tanto male!

(...)

Se eu vejo las ondas
e vejo las costeiras,
logo mi veen ondas
al cor pola ben feita:
maldito seja'l mare,
que mi faz tanto male!

Meendinho:

Sedia-m'eu na ermida de San Simion
e cercaron-mi as ondas, que grandes son.
Eu atendend'o meu amigo. E verrá?

Estando na ermida ant'o altar,
cercaron-mi as ondas grandes do mar.
Eu atendend'o meu amigo. E verrá?

(...)

No ei barqueiro, nen remador:
morrerei fremosa no mar maior.
Eu atendend'o meu amigo. E verrá?

Non ei barqueiro, nen sei remar:
morrerei fremosa no alto mar.
Eu atendend'o meu amigo. E verrá?

Martin Codax:

Ondas do mar de Vigo,
se vistes meu amigo?
E, ai Deus, se verrá cedo!

Ondas do mar levado,
se vistes meu amado?
E, ai Deus, se verrá cedo!

Johan Zorro:

En Lixboa sôbre lo mar
barcas novas mandey lavrar.
ay mya senhor velida!

En Lixboa sôbre lo lez
barcas novas mandey fazer,
ay mya senhor velida!

Barcas novas mandey lavrar
e no mar as mandey deytar,

ay mya senhor velida!

Barcas novas mandey fazer
e no mar as mandey meter,
ay mya senhor velida!

Pai Gomez Charinho:

As ffoles do meu amigo
Briosas van no navyo.
E vans' as frores
d' aqui ben con meus amores,
idas som as frores
d' aqui ben con meus amores.

As ffores do meu amado
briosas van no barco.
E vans' as frores
d' aqui ben con meus amores,
idas som as frores
d' aqui ben con meus amores (...)

Gonçal'Eanes do Vinhal:

(...)

E des i, já pola nave quebrar,
aqui non dades vós ren polo mar
come os outros que i van enton;
poren tee que tamanho perdon
non avedes come os que na frota
van, e se deitan, con medo, na sota,
sol que entenden tormenta do mar.

E nunca oimos doutr'ome falar
que non temesse mal tempo do mar;
e poren cuidan quantos aquí son
que vossa madre con algun caçon
vos fez, sen falha, ou con lobaganto;
e todos esto cuidamos, por quanto
non dades ren por tormenta do mar.

Afonso X:

E juro par Deus lo santo
que manto
non tragerei nen granhon
nen terrei d' amor razon
nen d' armas, por que quebranto
e chanto
ven delas toda sazón;
mais tragerei un dormon,
e irei pela marinha
vendend' azeit' e farinha;
e fugirei do poçon
do alacran, ca eu non
lhi sei outra meezinha.

(...)

ca mais me pago do mar
que de seer cavaleiro;
ca eu foi já marinheiro
e quero-m'oi-mais guardar
do alacran, e tornar
ay que me foi primeiro.

(...)

2. O ronsel (e a maretá) do mar medieval:

Luz Pozo Garza (Ribadeo 1922)

- "En Vigo, no sagrado", de *Concerto de outono* (1981):

En Vigo no sagrado navegar da badía
as ondas non me furten o amor en Vigo
navegar mar maior no segredo e tería
que chorar na friaxe da ausencia polo amigo.

En Vigo no segredo
dunha vela de liño asiñalar a ría
bicar os castiñeiros meu amor
dende a Guía
i os remos se apousasen coma no río Miño
velas de branco liño
que meu amor dormía.

(...)

no sagrado segredo
de Vigo.

- "Cantiga para ler en tempo de penumbra", de *Códice Calixtino* (1986):

Axiña pasa o tempo da total transparencia
as verbas que deslizan un tránsito de soles
ondas do mar levado
unhas mans que circundan
como un stradivarius os labios e a cintura
nese momento a sombra perdeuse para sempre:
E ai Deus se virá cedo!

(...)

Antón Reixa (Vigo 1957)

- "Contrabando de amigo", de *Viva Galicia Beibe* (1994):

Sentada estou na illa de San Simón
esperando, meu amigo, ai, que volvas do Gran Sol
e pola ponte de Rande van e veñen sen parar
moitos coches, meu amigo, que non veñen do Gran Sol.

(...)

3. Eduardo Pondal (Ponteceso 1835 – A Coruña 1917)

- "Muitas veces nos matos nativos", de *Queixumes dos pinos* (1886):

(...)

¡Quen poidera vivir coma elas,
nas praias e bancos,
nos baixos e furnas,
nas sirtes e fachos,
nos seos esquivos
dos feros peñascos!

- "Dous rapaces, non sei onde", de *Queixumes dos pinos* (1886):

Dunha lança a branca vela,
da negra altura ó tornar,
parece, toda encurvada
da virazón jogoral,
unh'ala dunha gaivota
que máis alta qu'outra vai.
¡Que garrida é a branca vela
cando se ve bandear...!

De bolina, tesa a escota
que os ventos subíar fan,
o courel debaixo da auga...

¡que gusto vela avanzar!,
 ¡que garrida vai a lancha
 c'a espuma que ó redor fai...!
 ¡Que dicha é ser pescador
 que ten por seu todo o mar!

4. Leiras Pulpeiro (Mondoñedo 1854-1912)

Unha peniña do cabo
 Que cobre o mar n-as marzadas,
 ¡Val máis que todol-os cotos,
 Y-as veigas que hai n-a Montaña!

- "Engalanada, no porto":

Engalanada, no porto,
 Era a da palma, a primeira
 E era a que avantaba sempre
 Contra ventos e mareas,
 Anque o vento refolease
 E a mar estuvese crencha
 ¡Entre os dous cabos no había
Lancha mellor, nin máis feita!
 Pro pasaron uns invernos
 E leváronlle a marexa
 E ao comérselle a ferraxe,
 E ao esgonzárselle as costelas,
 E ao non gardar as estopas
 Nas xuntas, todas abertas,
 Sobordárona; e ni estrobas
 Lle deixano; e só lle queda;
 Ir podrecendo, arrumbada,
 No areal, ao pé das penas,
 Sin amarras e esquencida...;
 Hastra que unha baga veña,
 E a esbandalle, e co ela arrample
 Sabe Deus pra que ribeira...

O que valéu e non vale,
 Coma si nunca valera!

5. Ramón Cabanillas (Cambados 1876-1959)

- "A trainera", de *No desterro* (1913):

No vran amorosiño,
 cando ó raíar do día
 a raba enganadora
 espalla pola ría,
 con dez remos por banda
 crebando o calmo mar,
 tal é como dun conto
 de práctica amorosa
 araña xigantesca
 que tece, cubizosa,
 coa prata das espumas,
 o velo dun altar.
 (...)
 Nas tardes de invernada
 sobre das ágoas voa;
 e a vela con tres risos,
 o vento pola proa,
 a quilla ó descuberto,
 fuxindo ó temporal.

(...)
 ¡Ou branca traineta
 da ría cambadesa,
 ergue bulindo a vela,
 mete o timón apresæ
 e o probe desterrado
 devolve ó patrio lar!

- "Veiramar", poema sen data:

Tumbada, quilla ó aire,
 desfaise no areiro a vella dorna.
 Groria e relembro dos lonxanos días
 nos que se déu ó mar como unha noiva,
 repulida e locente das carenas,
 ben presada de estopas,
 a branca vela ó vento, cantareiro
 nas atesadas cordas...!

(...)
 Tumbada, quilla ó aire,
 desfaise no areiro a vella dorna...
 Nunha cuaderna núa, apodrecida,
 está pousada, inmobre, cavilosa
 ollando a lonxanía,
 como unha ibis sagra, unha gaivota.

- "Mariñeira", poema de 1921:

Leste duro
Mar bravo.
 Curiscadas da choiva.
 A noite vai rubindo
 cabaleira na sombra.
 As fortes ás tendidas,
 inquedadas, sin rumbo, silenzosas,
 levadas pol-o vento
 déixanse ir as gaivotas.

(...)
 Un refacho asubiante
 abate a verga e tronza o palo, as cordas
 estalan, e un instante ábrese a vela
 e cai o plan no mar...

Galgan as olas
 ouveando roucas, como cans famentos
 en asalto dos cons...
 ¡Probe da dorna!

- "O cabaleiro do Sant Grial", de *Na noite estrelecida* (1926):

Mainiño, maino, o vento a rosas recendía
 e o mar ía espallado e o ceo estrelecía.
 E acaeceu que ó tempo que Calahaz chegaba,
 unha barca, senlleira, no areal atracaba,
 cáliz de ouro garnido na brancura da vela,
 a cruz roxa no palo e na proa unha estrela.

(...)
 Ó romper novo día, a barca milagreira
atracóu ante as laxes dunha nova ribeira.
 Unha brétema escura desfaciase en bagoas
 no curuto das pedras e no limpo das ágoas.
 E zaraba o camiño á terra de arribada,
 como forte parede por xigantes labrada

ô longo da ribeira, imponente penedo
sin rubida ni asalto nin buraco segredo.

(...)

6. Manuel Antonio (Rianxo 1900-1930)

- "Intencións", de *De catro a catro* (1928):

Encheremol-as velas
c'a luz náufraga da madrugada
Pendurando en dous puntos cardinaes
a randeeira esguía
d'o pailebote branco
C'as suas mans loiras
Acenan mil adeuses as estrelas

Inventaremos frustradas descubertas
a barlovento d'os horizontes
pra acelerar os abolidos corazóns
d'os nosos veleiros defraudados

Halaremos pol-o chicote
d'un meridián innumerado

N-a illa anónima
de cada singladura
esculcaremos o remorso d'a cidade
Ela noitámbula desfollará
como unha margarida prostibularia
a Rosa d'os Ventos d'o noso corazón

Encadearemos adeuses d'escuma
pra total-as prayas perdidas
Xuntaremos cuadernos en branco
d'a novela errante d'o vento
Pescaremos n-a rede d'os atlas
ronseles de Simbad

E cazaremos-a vela
sobre o torso rebelde d'as tormentas
pra trincar a escota d'unha ilusión.

- "Sós", de *De catro a catro* (1928):

Fomos ficando sós
o Mar o barco e mais nós

Roubaron-nos o Sol
O paquebote esmaltado
que cosía con liñas de fume
áxiles cadros sin marco

Roubaron-nos o vento
Aquel veleiro que se evadeu
pol-a corda floxa d'o horizonte

Este océano desatracou d'as costas
e os ventos d'a Roseta
ourentáron-se ao esquezno
As nosas soedades
vñen d' tan lonxe
como as horas d'o reloxe
Pero tamén sabemos a maniobra
d'os navíos que fondean

a sotavento d'unha singladura

N-o cuadrante estantío d'as estrelas
ficou parada esta hora:
O cadavre d'o Mar
fixo d'o barco un cadaleito

Fume de pipa   Saudade
Noite   Silenzo   Frio
E ficamos nós sós
sin o Mar e sin o barco
nós.

7. Bouza-Brey (Pontareas 1901- Santiago de Compostela 1973)

- "Trova infinita" (1926), incluído en *Nao senlleira* (1933):

Con treu de espranzas navega
-ai Deus!- o meu corazón,
soñando portos iñotos
onde ninguén arribou.
Nin estrelas nin bujolas
nin áncoras no seu proli;
marñan os marñeiros
do pensamento e o trebón
guinda ca nao senlleira
nas abisales paixóns,
Ai Deus!
Salvade, louras sereas,
ao meu corazón!
(...)

- "Triadas no mar e na noite" (1927), incluído en *Nao senlleira* (1933):

Meu navío leva ao vento
no mastro eterno da noite
o treu do meu pensamento.

Leda vai a nao
na proa unha frol:
a rosa albariña
do meu corazón.

Amiguiña, crara estrela,
dame a aguillada de un bico
para apurrar a gamela.

Leda vai a nao, *et sic*.

Por navegar ao desvío
varei a miña chalana
no teu corazón-baijio.
(...)

8. Álvaro Cunqueiro (Mondoñedo 1911- Vigo 1981)

- Cantiga 21 da ed. ampl. de 1957 de *Cantiga nova que se chama riveira* (1933):

Si miña señor á i-alba da Arousa beilar
poñereille, belida, un ventiño no mar.
A dorna vai e ven
que meu amor ten!

Poñereille unha frauta e máis un reizefior
e unha longa segidade coma a da mar maior

A dorna vai e ven
que meu amor ten!

Na illa de Cortegada poñereille un galán
por pastor das mareas co seu remo na man.

A dorna vai e ven
que meu amor ten!

Poñereille unha gaita no bico da ría
e unha avelaneira no medio do día.

A dorna vai e ven
que meu amor ten!

- Cantiga II das “Cantigas do amor cortés” (*Obra completa* Cunqueiro 1991):

Quechemarín da verde bandeira,
o mariñeiro ú é?

Ondas amigas do mar levado,
o mariñeiro ú é?

Norés que tés a aza lixeira,
o mariñeiro ú é?

Ti sirea que cantas soñado,
o mariñeiro ú é?

Limós no ár
navíos no mar,
prendas de amante
pra quén serán?

Ai!, xa sinto os remos madre no mar,
meu amigo novo non tomará!

9. **Antón Zapata García** (Laxe 1886- Buenos Aires 1953)

- “Alando a traíña” (1927), incluído en *A roseira da soidade* (1927): 15

“¡Ala panos, peneireiro,
ala, panos, Manoel;
ala, panos, compañeiro,
ala panos eu tamén!...
¡Ei!... ¡raina!... ¡Ei!... ¡raina!

(*Canzón dos traíñeiros de Laxe*)

O rosáreo de corchos e aparello
os barudos peixeiros vãn alando,
e das gorxas sonouras saí o vello
cantar que fáil mil anos vên cantando:

Ala panos, peneireiro,
ala panos na paneta;
¡ala panos, compañeiro,
que hoxe hay peixe como area!

E, ao rolán do estribeo
Os seus corpos balanzan:
¡Ei!... ¡raina!... ¡Ei!... ¡raina!

Mentras alan, descalzos, a traíña,
e, â salmuira mestúranse os suores,
revoa, cãl revoa unha anduriña,
a triñada que conta as súas dores:

—Sempre, ¡sempre!, traballando,

dende a mañán hastra a nuite...
¡e sempre probes ficamos!... (...)

10. **Bernardino Graña** (Cangas do Morrazo, 1932)

- “Oda ós mariñeiros de Cangas”, de *Profecía do mar* (1966):

Polo escuro do mar que vos contruba
aínda hai peixes de lus nos seus abrigos,
mariñeiros de Cangas, meus amigos,
meus irmáns de salitre e sol e chuva.

Solte a ría un exército de naves,
mariñeiros de Cangas, traede as liñas,
que, anunciando o fumazo das sardiñas,
polos cons e cabezos cantan aves.

Polas ondas sin muros e sin diques,
polo lombo do Atlántico azulado,
brinca e bufa o arruás todo apurado
perseguindo os bonitos i os alcriques.

(...)

11. **Xosé Luís Méndez Ferrín** (Ourense 1938)

- “Ós líderes mariñeiros que fuxiron na dorna e morreron no Atlántico, lonxe do terror” (1967), incluído en *Antoloxía poética* (1972) de Heriberto Bens:

E a dorna desperezou os longos remos.
Os longos remos sobre as remadoiras do medo.
O medo, coma un estrobo, enguedellouse na caberna.
na caberna de arca,
Na caberna de couso.
Dende a roda de proa ás rabeiras de popa.
O bateren as pás sobre as vagadas avésedas,
a dorna era un grande arau ferido, unha
gaivota agoniada, ave crebada.

(...)

- “Coma un arau corre a tormenta”, de *Estirpe* (1994):

Coma un arau corre a tormenta
o racú fantasma, finalmente acóllese
á Buraca do Inferno.

“Eu mirinno en Ons o día de Venres Santo,
inda se lía na ponte: “Norita”.

“E o folio?”

“O folio éralle de Brest, Don José María”.

-Derradeiro poema de “Quai des Brumes”, de *Estirpe* (1994):

Daquela foi cando o patrón da lancha xeiteira
ordenoulle aos homes ciar todo de couso,
pero isto é unha estoria de arroaces insomnes
que inda non foi contada nas tabernas de Cangas

Entrementes

tatexan as paipas co ademán políglota das bandeiras

12. **Xohana Torres** (Santiago de Compostela 1931)

- *Estacións ao mar* (1980):

Ouh, Lorref, corazón de navío,/
dique grande de todos.

.....
Ninguén retorna do gran reino do mar,
mais dudo que en tí non flote

aínda como unha rosa
a vagabunda vocación do home.

Lenta, guardiana noite e tan segreda
cando establece o outono as doces horas.
Luces quietas dos mastros
que non chegan a nós, que se retiran.

Densa, solene noite:
Un mar escuro,
un súbito paxaro, que se anuncia
entre o aleiro e as parras.
(...)
Orela aínda,
volveremos a ti, noite, en silencio.

13. Avilés de Taramancos (Noia 1935-1992)

- *Os poemas da ausencia. Segunda parte* (1969):

Veiu a visitarme o mar:
o mar de Finisterre, o mar da Vida
o mar maior dos pailebotes áxiles,
arrecendendo a aceite de liñaza de roupa mariñeira,
a saín e argazo
a escuma fresca, a brea, a galipote.
E foi un temporal o meu alento:
oceánicas foulas abalaran a selva
porque me veu a visita-lo mar.

- Poema I da "Crónica de Bernaldo Fros", de *Cantos caucanos* (1985):

Deixáramos o porto de Os
o país etéreo onde Ulises Fingal tecera un soño
de fragatas errantes, de afogados
nórdicos no seu clamor como coitelos
relocindo na noite.
Deixáramos o porto de Os. A alta proa
collía rumbo ás illas.
(...)

- Poema 2 de "A nave do tempo", de *As torres no ar* (1989):

Na outra banda do mar constrúen o navio:
o martelar dos calafates resoa na mañá, e non saben
que están a construír a torre de cristal da miña infáncia.
Non saben que cada peza, cada caderna maxistrál
é unha peza do meu ser. Non saben
que no interior da quilla está a médula mesma
da miña espiña dorsal; que no galipote a quencer
está o perfume máxico da vida.
Que cando no remate ergan a vela, e a enxárcia
tremole vagarosamente no ar
será o meu corazón quen sinta o vento,
será o meu corazón.

14. Luísa Castro (Foz 1966)

- Poema II dos "Sete poemas sobre leóns", de *Baleas e baleas* (1988):

Miña nai traballa nunha fábrica de conservas.
Un día miña nai díxome:
o amor é unha sardiña en lata. ¿Ti sabes
como se preparan as conservas
en lata?

Un día miña nai díxome: o amor é unha obra de arte
en lata.
Filla
¿Sabes de onde vés? Vés
dun viveiro de mexilóns
en lata. Detrás da fábrica, onde podrecen
as cunchas
e as caixas de peixe. Un fedor imposible, un azul
que non vale. De alí vés. (...)

15. Ana Romani (Noia 1962)

- *Das últimas mareas* (1994):

CAMIÑAN descalzas noías rochas,
pantasma de sal habitán as sómbreas,
saben que as últimas mareas
esqueceron na praia os restos do naviraxio.
As mulleres recollen cada noite
os tesouros de auga, líquidos e fráxiles,
rebeláanse contra a Historia,
constrúen co mar as estatuas
que nunca permancezan.
As mulleres de sal, con argazos de sombras,
xorden das últimas mareas
e tecen tesouros de auga cada noite
contra a Historia.
Elas, que saben que o efémero permanece.
(...)

16. Xesús Franco (Vigo 1943)

- "Poetas", de *Contra Mar* (1995):

Courel
gamelas de Baióna
Terra Cha
volanteiras da Guarda
Queixa
polbeiras de Bueu
Lemos
dornas de Ons
Ancares
xeiteiras de Rianxo

poetas de interior e costa
xávegas, trincados, trasmalleiras, trañas,
pataches, galeóns, balandras, goletas, bergantíns,
todos os nosos barcos devanceiros
como limiar ás VOSAS navegacións
(...)

17. Chus Pato (Ourense 1995)

- "O buque non está no altar", homenaxe a Manuel Antonio, de *Fascinio* (1995):

O buque non está no altar
non está rodeado polas chamas

hélice
inxección
traballo

o cadaleño está no barco
no cadaleño goberna o rei

o barco é escudo
o escudo é un dragón

o barco está na cruz, na encrucillada

na mazá
na moeda
refinería
teixo

ex-voto radar
sonda ex-voto
(...)

no mascato
Deka
GPS
Loran
Wärstila
Diesel

O barqueiro baila o sol
baila a estrela
ten sexante
agulla náutica
xiroscópica
ten esposa
ten patrón
-mirando negro
negrura sempre
(...)

18. Outras mareas léxicas na poesía galega dos 90 e do 2000

- Rafael Lema (Ponte do Porto-Camariñas 1967), *Cemiterio das gaivotas* (1993).
- Rafa Villar (Cee 1968), *O devalo do mar* (1994).
- Paco Rivas (Cervo 1955), *Cantaruxos do meu mar e outras cantigas* (1999).
- Pilar Beiro (San Mamede-Carnota 1958), *Hinterland* (1999).
- Xoán Neira (Meilán-Lugo 1953): *Nas varandas do abrente* (2000).
- Miro Villar (Cee 1965), *Gameleiros, mar de rostros* (2002).
- Xurxo Alonso (Buenos Aires 1956), *Onde viven os saqueadores de naufraxios* (2002),
- Luís Rei Núñez (A Coruña 1958), *Alma mareira* (2003).
- Alexandre Nerium (Fisterra 1960), *Vogar de couse* (no prelo)

19. Bibliografía

- Cacheiro Varela, Maximino (1985): *O mar na poesía galega*. Sada / A Coruña: Ed. do Castro.
- Fernández Naval, X. (1999): *O mundo da pesca na literatura galega*. Centro de Documentación Domingo Quiroga Casa da Xuventude-Concello de Oleiros.
- Fernández Rei, F. (1999): *Ramón Cabanillas, Manuel Antonio e o Mar da Arousa. Dúas singraduras na construción dun idioma para unha patria*. A Coruña: Real Academia Galega.
- Fernández Rei, F. (2003): "Nosos é o remo e o adival. Mar e léxico do mar en Avilés de Taramancos", en *Avilés de Taramancos. Día das Letras Galegas, 2003*. Santiago de Compostela: Universidade, 125-149.
- Fernández Rei, Francisco (2003): "O mar, o barco e o marifeiro en Avilés de Taramancos e nos poetas da súa xeración", *VI Encontro de Embarcacións Tradicionais de Galicia. Revista de Cultura Marítima*. Cambados: FGCM, 20-29.
- Fernández Rei, Francisco (2003): "O mar e a poesía galega. Singraduras na construción da patria da lingua", *Revista Galega de Filoloxía* 4, 11-57.
- Tavani, G. (1989): "A auga e a poesía galega medieval", en *...Tódalas augas*. Libro-carpeta, presentación e selección de 17 poemas galego-portugueses de autores medievais a cargo de G. Tavani e serigrafías de M. Montcada. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia. Consellería de Cultura e Deportes.
- Vilavedra, D. (coord.) (2000): *Diccionario da literatura galega III Obras*. Vigo: Galaxia.